

«БЕКТЕМИН»

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз

Улуттук университетинин
окуу иштери боюнча проректор,
профессор Темиров Б.К.

12 ноябрь 2019 ж.

Табалдиева Чынара Бейшенкариевнанын «Негизги мектепте Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу» атуу диссертациялык ишине жетектөөчү мекеме болгон Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин жогорку мектептин педагогикасы кафедрасынын

П И К И Р И

1. Диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу. Бүткүл дүйнөнү каптаган глобалдык масштабда экологиялык кризистердин курчушу дүйнөлүк коомчулуктун анын ичинде педагогикалык коомчулуктун алдында жаңы милдеттерди коюуда. Буга байланыштуу жаш муундардын табият менен шайкеш жашоо жана алардын экологиялык маданиятын, жаратылышка аяр мамиледе болууга үйрөтүү проблемасын актуалдаштырууда. Азыркы күндө практика көрсөтүп тургандай окуучулардын жаратылышка болгон мамилеси, көз карашы, башкача айтканда, экологиялык маданиятынын деңгээли төмөн экендиги белгилүү. Анын себебтерине билим берүүнү мазмунунда экологиялык билим берүүгө жетиштүү көңүл бурулбагандыгы, окутуу процессинин атайын моделдеринин иштелип чыкпагандыгы, экологиялык проблемалар менен предметтер аралык байланышынын жоктугу, окуучулардын класстан тышкаркы убактарында жаратылыш менен байланышынтын төмөндүгү, география сабагын окутууда экологиялык маданиятты калыптандырууга багытталган илимий методикалык иштелмелердин жетишсиздиги болуп саналат. Изденүүчү Ч.Б.

Табалдиеванын диссертациялык изилдөөсүнүн актуалдуулугу дал ушул жагдайлар менен шартталат. Диссертациянын текстинде изилдөөнүн актуалдуулугун тастыктаган аргументтер ишенимдүү, ынанымдуу таризделген.

Диссертациялык иштин максаты – негизги мектепте Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун теориялык негиздерин айкындоо болуп саналат.

Диссертациялык иштин милдеттери - негизги мектепте Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун теориялык негиздерин айкындоого, экологиялык маданиятты калыптандыруунун моделин иштеп чыгууга, анын педагогикалык шарттарын аныктоого жана буларды педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүүгө багытталган.

Диссертациянын түзүлүшү коюлган максатка жана милдеттерге дал келип, алар ырааттуудаалаштыкта чагылдырылган. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан, изилдөөнүн негизги тыянактарынан, корутундудан, изилдөөдө колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Диссертациялык иштин структурасы илимий изилдөөнүн логикасына туура келип, коюлган максаттын жана иликтөөнүн милдеттеринин жүзөгө ашырылышын толук камсыздайт.

Диссертациянын биринчи главасы **“Негизги мектепте Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун теориялык негиздери”**деп аталып, анда изилдөөнүн түйүндүү түшүнүктөрү болгон “маданият”, “экология”, “экологиялык маданият” жана “географиялык маданият” терминдеринин жаралышына өбөлгө болгон илимий дисциплиналар аралык фундаменталдык теориялык көз караштар жана аталган маселелердин контекстинде негизги мектептин “Кыргыз Республикасынын географиясы” предметинин экологиялык функционалдык мүмкүнчүлүктөрү талдоого алынган. Илимий көз караштарды

талдоо менен бирдикте экологиялык маданият - бул адамдын курчап турган табият туралуу билимин анын абалы үчүн өздүк жоопкерчилигин, өздүк ишмердүүлүгүн жүрүм турум адаттарын ичине камтыган феномен - деген экологиялык маданият түшүнүгүнүн аныктамасын негиздеген. Кыргыз Республикасынын географиясы окуу программасын жана окуу китептерин талдоонун негизинде аталган предметтин окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандырууга негиз болуучу мүмкүнчүлүктө жана бул потенциалды кайтарымдуу колдонууга кедерги болгон объективдүү жана субъективдүү факторлор ачылып көрсөтүлгөн.

Диссертациялык изилдөөнүн **“Негизги мектепте география сабагын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун методикасы жана педагогикалык шарттары”** аттуу экинчи главасында изилдөөнүн экинчи жана үчүнчү милдеттерин чечүүгө багытталып, анда каралып жаткан иштин методологиялык негиздери, изилдөө методдору, география сабагын окутуу процессинде окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун модели, педагогикалык шарттары жана аларды ишке ашыруунун технологиялары орун алган.

Иштелип чыккан модель когнитивдик, эмоционалдык-баалуулук, нормативдик, иш-аракеттик сыяктуу бири-бири менен тыгыз байланыштагы компоненттердин структурасынан турары аныкталган. Аталган бөлүмдүн өзөгүн диссертанттарыбынан аныкталган Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу бир катар педагогикалык шарттардын комплексин түзөт.

Жетектөөчү мекеменин пикиринде аныкталган шарттар реалдуу педагогикалык процесстин логикасынан келип чыккандыктан ишке ашырууга толук негиз бар. Биринчи шарт Кыргыз Республикасынын географиясы окуу предметиндеги “адам-табият” системасы туралуу билимдерди стандарттын максималдык талаптарынын деңгээлинде өркүндөтүүнү шарттайт.

Экинчи педагогикалык шарт – география сабактарынын мазмунун этнопедагогикалык жана этномаданий өнүттө өркүндөтүү катары айкындалган.

Үчүнчү шарт - окутуунун традициялык жана инновациялык форма жана методдорун айкалыштырып колдонуу өнүгүнө багытталып өз ичине окуучуларды экологиялык багыттагы изилдөөчүлүк жана чыгармачылык иштерге тартууну (мектептин экологиялык паспортун түзүү, экологиялык бюллетень чыгаруу, абанын, суунун жана топурактын курамын изилдөө, экологиялык плакаттар, сүрөттөр, газеталар, тематикалык долбоорлор, балдарды ой жүгүртүүчү, ойлондуруучу, анализ кылууга, түрдүү маалымат булактарын салыштыруу, жаратылыш ресурстарын рационалдуу колдонуу маселеси боюнча өз ойлорун билдирүүчү дил баяндар ж.б.) камтыйт. Бул иштер теорияны практика менен айкалыштырууга окуучулардын экологиялык маселелер боюнча ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө жардам берээри көрсөтүлгөн.

Төртүнчү шарттын алкагындагы иш чаралар катары география сабагында окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандырууда класстан тышкаркы иштердин жекече жана массалык формалары реалдуу педагогикалык тажрыйбанын жана фактылардын негизинде бекемделген. Мектепте окутулган окуу предметтердин ичинен табият менен алака катышынын социалдык, нравалык этикалык маселелерин тигил же бул деңгээлде карабаган бир да сабак жок экендигин белгилөө менен экологиялык маданиятты калыптандыруу география сабагынын адабият, көркөм өнөр жана тарых сабактары менен көп кырдуу байланышсыз мүмкүн эместиги көрсөтүлгөн. Ошондуктан предмет аралык байланыштарды эске алууну аталган максатка жетүүнүн бешинчи шарты катары белгиленген. Диссертацияда бул шарттарды реализациялоо үчүн айкындалган теориялык негиздер жана ресурстук методикалык кеңеш-нускамалар жетиштүү. Аныкталган педагогикалык шарттарды реалдуу педагогикалык тажрыйбада реализациялоонун жолдору диссертациянын “Кыргыз

Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын өнүктүрүүнүн методикалык негиздери» деп аталган экинчи главага таандык үчүнчү параграфта кеңири талдоого алынган. Диссертациянын тексти теориялык көз караштар менен бирдикте окуу процессинен алынган жандуу педагогикалык фактыларга бай. Мындан компетенттүүлүккө негизделген парадигманын алкагында Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын өнүктүрүүнүн жаңы тажрыйбасын айкын көрүүгө болот.

Үчүнчү глава **“Педагогикалык эксперимент жана анын жыйынтыктары”** деп аталып, анда изилдөөнүн *төртүнчү* милдетин чечүү маселеси каралган. Тактап айтканда, география сабагын окутуу процессинде негизги мектеп окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруу боюнча изилдөөдө сунушталган педагогикалык шарттардын практикалык маңыз, маанисин ачууга багытталган. Негизги мектепте Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандырууну педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү жана жыйынтыктарын талдоо сунуш кылынган модель, педагогикалык шарттар, окутуунун технологиясы экологиялык маданияттын калыптануу деңгээлине таасир тийгизе тургандыгын көрсөткөн.

2. Диссертациялык иштин илимий натыйжалары:

Изилдөөнүн масатына жана милдеттерине ылайык төмөндөгүдөй натыйжалар алынган:

1. Заманбап педагогика илиминдеги жетишкендиктерге таянуу менен маданият, экология, экологиялык маданият түшүнүктөрүн анализдөө менен негизги орто мектептерде Кыргыз Республикасынын географиясын окутуунун теориядагы жана практикадагы абалы аныкталган.
2. Учурдагы педагогика илиминдеги методологиялык жагдайларга жана заманбап методдорго таянуу менен Кыргыз Республикасынын

географиясы сабагында окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу процессинин модели иштелип чыккан.

3. Негизги орто мектепте география сабагын окутуу процессинде жана класстан тышкаркы таалим-тарбия иштери аркылуу окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун педагогикалык шарттары жана жолдору аныкталган.
4. География сабагынын мазмуну аркылуу окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун критерийлери жана деңгээлдери иштелип чыккан.

Бүгүнкү күнгө чейин Кыргыз Республикасынын шартында ата мекендик география сабагынын маданият ташуучулук мүмүнчүлүктөрүнүн илимий өңүттөн изилденбегендиги, изденүүчү тарабынан алынган илимий натыйжалардын жаңы экендигин билдирет жана аталган предметти орто мектептерде жаңыча окутууга жол ачат десе болот. Изилдөө көптөгөн илимий булактарга таянуу жана окуу-методикалык куралдарды анализдөөнүн негизинде аткарылган. Автор тарабынан таризделген илимий жаңылыктарды Кыргызстандын педагогика илиминин анын ичинде негизги орто мектептеги география сабагын жаңы методологиялык негизде өркүндөтүү жана инсан маданияты менен байланышын ачыктоо аракети катары мүнөздөөгө болот.

3. Илимий жоболордун, жыйынтыктардын, сунуштардын негизделиш даражасы.

Диссертацияда алынган натыйжалар, жыйынтыктар жана сунуштар илимий түрдө далилдүү, логикалык жактан так, методологиялык жактан иреттүү жана ишенимдүү чагылдырылган.

1-натыйжа. Негизги орто мектептерде Кыргыз Республикасынын географиясын окутуунун теориядагы жана практикадагы абалын аныктоодо автор тарабынан республикадагы жана анын тышындагы билим берүүнүн мазмунуна байланыштуу педагогикалык кайнактарды анализдөөнүн, алдыңкы тажрыйбаларга жана жаңы илимий методдорго таянуунун негизинде жазылган.

2-натыйжа. Кыргыз Республикасынын географиясы сабагында окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу процессинин моделинин иштеп чыгууда ишмердүүлүк, компетентүүлүк, маданияттануучулук, этнопедагогикалык, антропологиялык методологияларга таянуу менен көптөгөн теориялык жана эмпирикалык методдор колдонулган.

3-натыйжа. Изденүүчү тарабынан иштелип чыккан негизги орто мектепте география сабагын окутуу процессинде окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун педагогикалык шарттары өзүзүн реалдуу иштиктүүлүгү менен айырмаланат. Сунушталып жаткан педагогикалык шарттар учурдагы география сабагынын мазмунуна, элдик педагогикалык мурастарга, адам менен табият ортосундагы шайкештик идеясына таянуу менен орундуу жана заман талабына жооп берген билим берүү жана класстан тышкаркы таалим-тарбия иштер аркылуу окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандырууга багытталган.

4-натыйжа. География сабагынын мазмуну аркылуу окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун критерийлери жана деңгээлдерин аныктоо аныктоочу жана калыптандыруучу эксперименттер аркылуу жана көп жылдык педагогикалык байкоолордун негизинде алынган.

Жалпысынан алганда, диссертацияда берилген илимий жоболор, жыйынтыктар жана сунуштар далилдүү терең илимий-теориялык анализдин өткөрүлүп, педагогикалык-эксперименттин жыйынтыктарын талдоо менен камсыз кылынган. Диссертациялык ишти кыргыз тилинде жогорку илимий деңгээлде жазылган, теориялык жана практикалык жактан жеткиликтүү иштелип чыккан илимий эмгек деп баалоого болот.

4. Изилдөөнүн практикалык мааниси. Жалпы билим берүүчү мектептерде Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруунун модели, педагогикалык шарттары, технологиялары мектеп мугалимдери, география предметинин экологиялык мазмунун өркүндөтүүдө, окуу китептеринин мазмунун

байытууга, ЖОЖдо болочок география мугалимдерин экологиялык жактан даярдоодо колдонууга арзыйт.

Алынган натыйжаларды ички биримдигин жана тиешелүү актуалдуу проблеманы, теориялык жана прикладдык милдетти чечүүгө багытталган деп баалоого болот.

Изденүүчү Табалдиева Чынара Бейшенкариевнанын «Негизги мектепте Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу» аттуу темадагы диссертациясында көрсөтүлгөн натыйжалар окуучуларга экологиялык билим берүүдө жана аларды ишке ашырууда өз ордун таба алат. Алынган натыйжалар белгилүү өлчөмдө ички биримдикке жана логикалык ырааттуулукка ээ. Практикалык сунуштар илимий теориялык жоболорго жана эксперименттик тажрыйба иштеринин натыйжаларына негизделген. Диссертация белгиленген проблема боюнча жана бир катар жаңы илимий таанымдык натыйжаларды камтыйт. Бул изденүүчүнүн мектеп окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруунун теория жана практикасына кошкон салымын аныктай алат.

5. Негизги жоболор менен жыйынтыктардын жарыяланышы.

Диссертацияда алынган негизги жоболор, идеялар жана диссертациянын жыйынтыктары диссертанттын 16 илимий ишинде чагылдырылган, анын ичинен чет өлкөлөрдүн илимий басылмаларына 5 макаласы жарык көргөн. Изденүүчүнүн жарыяланган эмгектери диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктарын толугу менен тастыктап турат.

6. Диссертациянын мазмуну менен авторефераттын дал келүүсү.

Табалдиева Чынара Бейшенкариевнанын илимий изилдөөсүнүн авторефераты толугу менен диссертациянын мазмунуна дал келет жана анын негизги жоболорун чагылдырат. Диссертация жана автореферат логикалык жактан туура түзүлгөн, аларда ички биримдик сакталган, алардын мазмуну факт менен берилген материалдарга негизделген.

7. Диссертациянын түзүлүшү жана анын мазмунундагы мүчүлүштүктөр.

Жогоруда белгиленген жетишкендиктер менен бирге, каралып жаткан иш айрым мүчүлүштүктөрдөн кур эмес.

1. Терминологиялык жана мазмундук жаткан алганда, “экологиялаштыруу” деген сөздүн ордуна география сабагынын мазмунун экологиялык маданият жөнүндөгү түшүнүктөр менен байытуу десе туура болмок. Анткени диссертациянын 65-67 беттеринде география сабагын “экологиялаштыруу” педагогикалык процессти экологиялаштыруу деген мааниге туура келип жатат. Башкача айтканда, “педагогикалык процессти тазартуу” дегенге барып такалат. Анда кандай болот?

2. Изилдөөнүн структурасында жана мазмунунда калыптандыруучу эксперимент көмүскөдө калган. Үчүнчү главадагы 3.1де негизинен констатациялык эксперимент чагылдырылгандан кийин, иштин мазмунунда конкреттүү мугалим, окуучу жана башка субъектилер даана көрүнбөйт. Айрым беттерде гана эки мектептин номерлери берилген.

3. Диссертациялык изилдөө негизги мектептин маселесине байланыштуу болгондуктан, экологиялык маселенин чечилишин географиянын предметтик стандарты менен айкалыштырса изилдөө мындан дагы салмактуу болмок.

4. Стилистикалык жактан сүйлөмдөр бүтпөй калган учурлар кездешет. Мисалы, 64 б. “... окуучулардын экологиялык маданиятын өркүндөтүүнүн бирден-бир шарты аталган предметтин мазмунун жана окутуу принциптерин экологиялаштыруу.”деп аяктайт. Бул жерде “экологиялаштыруу болуп эсептелет” десе сүйлөм толук болмок.

Белгиленген мүчүлүштөр изилдөөнүн жалпы илимий баалуулугуна шек келтирбейт, тек гана диссертант тарабынан көңүл бурууну талап кылат.

8. Жалпы бүтүм. Изденүүчү Табалдиева Чынара Бейшенкариевнанын «Негизги мектепте Кыргыз Республикасынын географиясын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу» деген темада

жазылган диссертациялык изилдөөсү автор тарабынан өз алдынча иштелип чыккан илимий эмгек болуу менен КР ЖАКы тарабынан кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарга толугу менен жооп берет, ал эми изденүүчүгө 13.00.01 - жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгарууга болот деп эсептейбиз.

Расмий пикир Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин жогорку мектептин педагогикасы кафедрасынын жыйынында (12 ноябрь 2019 ж., №6 токтому) талкууланып бекитилген.

**Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук
Университетинин СГИФтин жогорку мектептин
педагогикасы кафедрасынын башчысынын
милдетин аткаруучу, п.и.д., проф.**

Карабалаева Г.Т.

*Г.Т. Карабалаевадан көзүн алышкан
Өзү башташкан иш*

